

ابزارهای جنگ شناختی و راهکارهای مقابله با آن در حوزه سایبرنتیک

محمود اعتصامی فر^۱

^۱سطح سه تخصصی مدیریت اسلامی و کارشناس ارشد مدیریت رسانه
mimallef69@mail.ir

چکیده

یکی از تحولات دوران معاصر در عرصه نظام بین الملل، انقلاب اطلاعات و فناوری ارتباطات است. تحت تاثیر این فناوریها، جنگ تغییر و تحولات گسترده‌ای به خود دیده که از آن جمله می‌توان به جنگ نرم و تحول مفاهیمی چون امنیت در فضای سایبرنتیک اشاره کرد. امروزه کشور ایران پس از چهار مرحله جنگ سرد، جنگ سخت، نیمه سخت و نرم، وارد پنجمین جنگ سلطه جویان با عنوان جنگ شناختی-ادراکی شده است. جنگ شناختی به معنای هدف قرار دادن قوه شناخت عموم مردم و نخبگان جامعه هدف با تغییر هنجارها، ارزشها، باورها، نگرشها و رفتارها، از طریق مدیریت ادراک و برداشت است. پژوهش حاضر کاربردی و آینده‌نگرانه است و روش تحقیق آن کیفی و از نوع توصیفی-تحلیلی است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که برای مقابله با جنگ شناختی در حوزه سایبرنتیک نیازمند به استفاده از راهبردهای ویژه در مورد اقوام و اقلیتها، شفافیت، اطلاع‌رسانی دقیق و بصیرت افزایی به جامعه، ارتقای سواد رسانه‌ای مخاطبان با استفاده از تمام وسایل ارتباط جمعی، ایجاد راههای مشروع برای ارضاء نیازهای مردم، افزایش محصولات فرهنگی تأثیرگذار بر جامعه و جوانان می‌باشد.

کلمات کلیدی: فضای سایبرنتیک، جنگ شناختی، عصر اطلاعات، عملیات روانی.

۱ مقدمه

در شرایط ژئوپلیتیک فعلی که شناسه و ویژگی آن تضعیف چندجانبه گرایی، بازگشت به «تفکر بلوکی» است و این تصور که قدرت نظامی، برابر با درجه بالاتری از امنیت است، فناوریهای جدید، لایه دیگری از پیچیدگی را در وضعیت چالش برانگیز ایجاد می‌کنند. در سالهای اخیر، در زمینه‌های یادگیری ماشین، علوم اعصاب، روباتیک یا اقتصاد پیشرفت‌های سریعی انجام شده است. کشورهایی که این فناوریهای نوین را در اختیار دارند، کاربرد رویکرد سنتی برای کنترل تسلیحات را نیز زیر سؤال می‌برند. این کشورها از این فناوریها برای عملیات سایبری و تأثیر آنها بر بازدارندگی هسته‌ای گرفته تا سیستم‌های تسلیحاتی خودمختار و جنگ شناختی استفاده می‌کنند (پوچوتو و همکارانش، ۲۰۱۸).

جنگ شناختی، به فعالیت‌هایی اشاره دارد که برای کنترل حالات و رفتارهای ذهنی دیگران طراحی شده است. اگرچه این ایده جدید نیست، اما جنگ شناختی با پیشرفت سریع فناوری اطلاعات و ارتباطات، نقش پررنگ‌تری را ایفا کرده است. روسیه نه تنها در انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده مداخله کرد، بلکه چین نیز در استرالیا و نیوزلند مداخله کرد (دیت و همکارانش، ۲۰۲۱). جنگ شناختی تهدیدی ویژه برای دموکراسی‌ها است. آزادی بیان توسط اطلاعات نادرست مورد سوءاستفاده و تضعیف قرار می‌گیرد. بدین سبب این یک مسئله نوظهور است که باید به طور جدی با آن برخورد شود (ویتکر و همکارانش، ۲۰۲۲).

در حالی که جنگ شناختی یک پدیده مهم است، هنوز توافقی در مورد خود مفهوم وجود ندارد. علاوه بر این، اغلب با مفاهیمی مانند جنگ اطلاعاتی و جنگ فضای سایبری درگیر است. به عنوان مثال، لیبیک استدل می‌کند که جنگ شناختی شامل هفت جزء (یعنی جنگ فرماندهی و کنترل، جنگ مبتنی بر اطلاعات، جنگ الکترونیک، جنگ روانی، جنگ هکرها، جنگ اطلاعات اقتصادی و جنگ سایبری) است که در آن دست کاری در دسته جنگ روانی قرار می‌گیرد (کالویلو و همکارانش، ۲۰۲۰). تاشف، پرسل و مک لافلین استدل می‌کنند که بعد شناختی بالاترین جنبه فضای اطلاعاتی است. علاوه بر این، طبق مطالعه کانل و ووگلر درباره اطلاعات نادرست کرمین، جنگ سایبری شامل دست کاری شناخت به عنوان یک عنصر کلیدی است. لوئیس نیز بر تأثیر شناختی در حملات سایبری تأکید می‌کند. راجرز معتقد است که «تلفیق جنگ اطلاعات عملیاتی با جنگ شناختی یک خطای مقوله‌ای است که ابتدا باید به آن پرداخته شود». برنال، جنگ شناختی را از جنگ اطلاعاتی متمایز می‌کند. در حالی که دومی بر کنترل جریان اطلاعات تمرکز دارد، هدف اولی کنترل واکنش افراد و گروه‌ها به اطلاعات ارائه شده است (بورک و همکارانش، ۲۰۲۰).

۲ ادبیات پژوهش

دشمن در جنگ شناختی با هدف‌گیری ایده اصلی نظام یعنی اسلام ناب و ولایت مطلقه فقیه، ساختار و کارکرد نظام، تلاش دارد تا مردم را نسبت به آینده ناامید، نسبت به نهادهای رسمی بدبین و نسبت به سرنوشت عمومی جامعه بی‌تفاوت کند. چیستان و همکارانش (۱۳۹۵) در پژوهش خود به بررسی آسیب‌ها و ارائه راهکارهای جنگ شناختی و ادراکی در فضای سایبری پرداختند. یافته‌ها نشانگر آن است که حفظ و تقویت سرمایه‌هایی فرهنگی و اجتماعی و ارزش‌های انقلابی در برابر جنگ شناختی مستلزم ساماندهی شبکه‌ای ظرفیت‌های جبهه انقلاب برای جهاد تبیین و روایت امیدبخش، بازنمایی واقعیت‌های امیدبخش به شکل صادقانه و هنرمندانه برای مردم، اطلاع‌رسانی به موقع و حفظ ابتکار عمل در خبررسانی، نوآوری و تنوع‌بخشی به قالب‌های اطلاع‌رسانی، تقویت روح امید و باور به نتیجه‌بخش بودن استقامت و پایداری در ناامیدسازی دشمن می‌باشد. قیامی و همکارانش (۱۳۹۹) در پژوهش خود به معماری سازمانی جنگ شناختی در ارتش جمهوری اسلامی ایران پرداختند. یافته‌ها نشان داد که اهداف جنگ شناختی، تحول در نحوه نگرش انسان به محیط پیرامون است و زمینه را برای انجام کاری خاص که به گستردگی کل کشور و تمام افراد جامعه اعم از نیروهای نظامی، غیرنظامی و حتی زنان و کودکان آن جامعه می‌باشد، مهیا می‌سازد. عراقی و همکارانش (۱۴۰۱) در پژوهش خود به بررسی واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای

تاب‌آوری مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های قرآن پرداختند. یافته‌ها نشان داد که جنگ شناختی با تحریف واقعیت‌ها، ایجاد یأس و ناامیدی، نادیده گرفتن دستاوردها و پیشرفت‌های عظیم انقلاب، خدشه‌دار کردن غیرت دینی و زیر سؤال بردن سنت‌های الهی پرداخته و راهکارهای تاب‌آوری مقابله با آن را شامل افزایش آگاهی و بصیرت، شناخت تکنیک‌های جنگ شناختی، ولایت‌پذیری، جهاد تبیین و ارتقای سواد رسانه‌ای با تأکید بر آموزه‌های قرآن می‌دانند. محبوب و شکوری (۱۴۰۱) در پژوهش خود به بررسی جنگ‌شناختی مدرن از شناخت در رزم تا عرصه جنگ‌شناختی پرداختند. یافته‌های پژوهشی آنها نشان داد که در مفهوم‌سازی جنگ‌شناختی، شش مغالطه منطقی رایج وجود دارد: ۱. تحدید جنگ‌شناختی به سطح روان‌شناختی؛ ۲. تحدید جنگ‌شناختی به عملیات شناختی؛ ۳. تحدید تأثیرشناختی به مداخله‌شناختی؛ ۴. تحدید جنگ‌شناختی به آسیب‌شناختی؛ ۵. تحدید جنگ‌شناختی به عملیات نظامی؛ ۶. تحدید جنگ‌شناختی به شناخت در جنگ. هر یک از مغالطه‌های فوق، نشان‌دهنده یک عنصر ماهیتی از جنگ‌شناختی است که شبکه مفهومی آن را نمایان می‌سازد: علوم و فناوری‌های جنگ‌شناختی، جنگ‌شناختی مبتنی بر تئوری شناختی، اثربخشی جنگ‌شناختی، ابعاد جنگ‌شناختی، دامنه جنگ‌شناختی و عرصه جنگ‌شناختی. در نتیجه باید سعی در شناخت و رسیدن به فهم مشترکی از جنگ شناختی نموده و در مرحله بعد پاسخ متناسب را به دشمن بدهد. در وهله اول نیاز به جلسات هم‌اندیشی، بیان نظرات و نظریات گوناگون حول این مفاهیم و رویدادهای در پی آن وجود دارد. به نظر در چنین صحنه جنگی که جنگ‌های مختلف سخت و نرم در ابعاد گوناگون فنی، فرهنگی، سیاسی و ... مطرح‌اند، پاسخی صرفاً فنی یا امنیتی نمی‌تواند اثرگذار باشد؛ حتی ممکن است با چنین تصمیمی، دیگر قوای ما در دیگر ابعاد این جنگ نیز آسیب‌دیده و در مجموع باعث تضعیف نظام در دیگر ابعاد نزاع بین جبهه حق و باطل گردد. رنسانس علوم و فناوری‌های شناختی، برتری آینده را برتری شناختی می‌داند و آن را در گرو قدرت‌نمایی در عرصه جنگ‌شناختی ترسیم می‌کند؛ به همین دلیل، ضروری به نظر می‌رسد که با ایجاد پژوهشکده‌های علوم و فناوری‌های جنگ‌شناختی، مراکز دفاع‌شناختی، قرارگاه و فرماندهی رزم‌شناختی و تربیت افسران جنگ‌شناختی، زمینه‌هایی فراهم آورد تا بتوان به سیاست‌گذاری، خط‌مشی‌گذاری، برنامه‌ریزی و اقدام‌های عملی برای انجام عملیات‌های آفندی و پدافندی در عرصه جنگ‌شناختی پرداخت.

۳ مبانی نظری

در بخش مبانی نظری به بررسی تعاریفات و اصلاحات مهم در این زمینه از جمله شناخت و دانش شناختی، فضای سایبرنتیک، جنگ‌شناختی، نظریه‌های جنگ‌شناختی، سلاح‌ها و اهداف جنگ‌شناختی و تاکتیک‌های جنگ شناختی پرداخته می‌شود.

شناخت و دانش شناختی: شناخت اصطلاحی است که به فرایندهای ذهنی مربوط به کسب دانش و درک مربوط می‌شود. فرایندهای شناختی شامل تفکر، دانستن، به‌خاطر سپردن، قضاوت و حل مسئله است. این فرایندها عملکردهای سطح بالایی از مغز بوده، و شامل زبان، تخیل، ادراک و برنامه‌ریزی است. فرایندهای

شناختی شامل توجه، زبان، یادگیری، حافظه، ادراک و اندیشه است. فرایندهای شناختی تحت تأثیر طیف وسیعی از عوامل از جمله ژنتیک و تجربیات قرار می‌گیرند (گرین و همکارانش، ۲۰۰۸). دانش شناختی پروژه‌ای در حال پیشرفت است که از دهه‌ی ۱۹۵۰ میلادی آغاز شده و نام «علوم شناختی» در سال ۱۹۷۳ به آن داده شده است. دانش شناختی، مطالعه‌ی علمی ذهن است. در این تعریف منظور از ذهن مجموع هر آن چه که نمودهای هوشمندی و آگاهی هستند مانند تفکر، ادراک، حافظه، احساس، استدلال و نیز تمام روندهای ناآگاهانه شناختی است. گاهی دانش شناختی را به صورت مطالعه‌ی علمی شناخت نیز تعریف می‌کنند و شناخت را مجموع حالت‌ها و فرایندهای روانی مانند تفکر، استدلال، درک و تولید زبان، دریافت حواس پنجگانه، آموزش، آگاهی، احساسات و... در نظر می‌گیرند. به طور کلی پرسش‌هایی مانند این که ذهن چگونه کار می‌کند یا مغز چگونه هوشمندی را ایجاد می‌کند، از جمله پرسش‌هایی هستند که در این شاخه‌ی علمی بررسی می‌شوند. هدف از این علم این است که اولاً قابلیت‌های شناختی که در موجودات زنده وجود دارد به شکل علمی تعریف و تدوین شود و بعد مکانیسم‌هایی که در مغز باعث به وجود آمدن چنین قابلیت‌هایی بوده‌اند، شناسایی شوند (وولفورث، زوبوک، ۲۰۱۷).

فضای سایبرنتیک: سایبرنتیک از جمله علمی است که در قرن بیستم پدید آمد و با رشد سریع خود توانست به علوم دیگر راه یابد. موضوع اصلی سایبرنتیک بررسی ماهیت کنترل در انسان، حیوان و ماشین است و لذا با زیست‌شناسی، روان‌شناسی، مکانیک، مهندسی، مدیریت و بسیاری علوم دیگر همبستگی دارد. با دردست‌داشتن طیفی کامل از یافته‌های سایبرنتیک، همیشه امکان تحلیل یک وضعیت از دیدگاه پدیده‌های تنظیم‌کننده آن وجود دارد. بر اساس دیدگاه متخصصان سایبرنتیک، هدف یک سیستم همان کاری است که انجام می‌دهد. این یک قضیه ابتدایی است و از آنجایی که حقیقتی آشکار است؛ لذا نقطه آغاز بهتری برای فهم ویژگی‌هایی معمول نیت‌های خیر، پیش‌داوری نسبت به توقعات، قضاوت‌های اخلاقی یا غفلت محض از عواقب است (روبینسون و همکارانش، ۲۰۱۵).

جنگ شناختی: جنگ شناختی رویکردهای شناخته شده و بدیع در اطلاعات، سایبری و جنگ روانی را نه تنها با تلاش برای تغییر طرز تفکر مردم، بلکه همچنین نحوه واکنش آن‌ها به اطلاعات را به سطح جدیدی می‌برد. علاوه بر این، روش‌های جنگ شناختی خطوط بین اهداف غیرنظامی و نظامی را محو می‌کند و احتمالاً اعمال نیرو را از حوزه فیزیکی به حوزه مجازی تغییر می‌دهد (هانک و همکارانش، ۲۰۲۲). در یک تعریف، جنگ شناختی به معنای هدف قراردادن قوه شناخت مردم و نخبگان جامعه هدف با تغییر هنجارها، ارزش‌ها، باورها، نگرش‌ها و رفتارها، از طریق مدیریت ادراک و برداشت است (روبینسون و همکارانش، ۲۰۱۵). هدف از جنگ شناختی ایجاد تغییر در سیاست جامعه هدف، از طریق فرایند شناختی، به نفع دولت مهاجم (بازیگر غیردولتی) است. اگرچه جنگ سایبری، جنگ اطلاعاتی، جنگ شناختی، و جنگ ترکیبی حاوی عنصر عملیات نفوذ هستند و ممکن است بر شناخت انسان تأثیر بگذارند، اما فقط جنگ شناختی به طور خاص به کنترل مغز با گنجاندن علوم اعصاب تسلیحاتی در اعمال مختلف اختصاص دارد (وایتی و همکارانش، ۲۰۲۱).

نظریه‌های جنگ شناختی: جنگ شناختی به عنوان اصطلاحی نوین در علوم استراتژیک، محصول نگاهی جامع به جنگ‌هایی است که با عنوان جنگ اطلاعاتی، جنگ سایبری، جنگ الکترونیکی، جنگ نظارت و شناسایی، جنگ روانی، شناسایی می‌گردند. در ادامه نظریه‌های مهم در رابطه با جنگ شناختی مطرح می‌گردد. در نظریه جنگ عقیده شناخت‌ها و بینش‌ها با قطع نظر از آکادمیک یا دینی و عرفی بودن، زمانی ساختارهای اجتماعی را نظام می‌بخشد که به عقیده و الگوی باثبات بینشی جامعه و فرد تبدیل شده باشد. بر اساس کاربستی از نظریه قدرت و دانش میشل فوکو، جنگ شناختی همان جنگ عقیده است؛ حاکم مستبدی که از حکمت بهره‌ای ندارد دشمنان خود را با سلاح گرم و سخت شکست می‌دهد و به بند انقیاد می‌کشد (گری، کریس هیبلز، ۱۳۸۱). نظریه جنگ اتاق فکر، به معنای جنگی که در فضایی اتاق فکر برنامه‌ریزی و راهبری می‌گردد. قالب اصلی فضای اندیشکده‌های بر اساس طوفان فکری کنشگران آن سامان می‌یابد. تصمیم‌سازی‌های نظامی در دهه‌های اخیر در اتاق فکر شکل می‌گیرد، کشف پروتکل حاکم بر اتاق‌های فکر که مبتنی بر نوعی بارش نامنظم فکری در عین نظام‌مندی است، امری پیچیده و درخور توجه است. این بارش نامنظم از گزینش ترکیب شرکت‌کنندگان در اتاق فکر با ویژگی‌های شخصی و شخصیتی متفاوت شروع شده و تا ایده‌ها و جمع‌بندی و تصمیم‌سازی راهبردی و تاکتیکی ادامه می‌یابد (لیواس و همکارانش، ۲۰۱۸).

در نظریه ممتیک قواعد ناظر بر زن‌ها در میم‌ها جاری هستند. ماندگاری، مانایی و امانت در نسخه‌برداری، ویژگی مشترک زن‌ها در انسان و میم‌ها در اجتماع جانوران است. اساس ممتیک بر تقلید انسان‌ها در عرصه فرهنگ استوار است. با فهم دقیق میم‌ها می‌توان یک جامعه و نهادهای اجتماعی آن را فهم کرد و با خلق میم‌های جدید یا تغییر و مداخله ممتیک می‌توان جامعه و نهادها و روابط اجتماعی و از جمله جنگ را مدیریت کرد (هامز، ۲۰۰۲). در نظریه جنگ، جنگ شناختی به سه دسته خط مقدم فرمان، عوامل استرس‌زای دشمن و فریب طبقه‌بندی می‌شوند. خط پایه فرمان، ویژگی‌های تصمیم‌گیری موجود دشمن را نشان می‌دهد. این شامل انتظارات، ادراکات، ترتیبات فرماندهی، رویه‌های تصمیم‌گیری، تجربه، آموزش، سنت، فرهنگ و هر عامل مهم دیگری است که تصمیم‌گیری او را تشکیل می‌دهد (کالویلو و همکارانش، ۲۰۲۰). عوامل استرس‌زای فیزیکی اقداماتی هستند که با تحت فشار قرار دادن توانایی‌ها و منابع زمانی دشمن، تصمیم‌گیری را پیچیده و تضعیف می‌کنند (لیواس و همکارانش، ۲۰۱۸). زبان نقش اصلی در معنادگی به واقعیت‌ها و ایجاد شناخت دارد؛ بنابراین جنگ شناختی را می‌توان جنگ در عرصه زبان و معنا تفسیر کرد که طی آن روابط سازمان و سامان‌یافته انسان‌ها مضمحل می‌گردد (وولفورث، زوبوک، ۲۰۱۷). در دانش رتوریک، انواع اقناع و مغالطه تعریف و مراحل و شیوه‌های عملیاتی کردن آن تبیین می‌شود. ابزار و قواعد رتوریک در شکل سنتی آن عموماً ناظر بر مقولات گفتاری و نوشتاری و شنیداری بوده و مرتبط با دانش منطق است. برخی رویکردهای دانش منطق که قابلیت بهره‌برداری در جنگ شناختی دارند (گری، کریس هیبلز، ۱۳۸۱).

عملیات جنگ شناختی: عملیات‌های جنگ شناختی چین بر علیه تایوان را می‌توان به چهار دسته اصلی ۱- ارباب نظامی، ۲- نفوذ از طریق تبادل دوجانبه، ۳- مداخله مذهبی، و ۴- اطلاعات نادرست محتوا در اینترنت دسته‌بندی کرد. تهدیدات نظامی ممکن است مستقیم‌ترین راه برای تأثیرگذاری روانی روی مردم تایوان در مورد موضوع اتحاد باشد. چین سابقه طولانی در تهدید تایوان به‌زور در صورت تعقیب استقلال

تایوان دارد (دیموند و همکارانش، ۲۰۱۹). استراتژی آن ساده است: شهروندان تایوانی را با مزایای اقتصادی و اجتماعی فرهنگی فریب می‌دهد تا نیازها و وابستگی را برای اعمال کنترل بیشتر ایجاد کنند. ثالثاً دین، کانال دیگری از عملیات شناختی است. مازوئیسم که منشأ آن در چین است (ارنکس و همکارانش، ۲۰۲۰). در ماه‌های قبل از انتخابات ریاست جمهوری آمریکا در سال ۲۰۱۶، دولت ایالات متحده به طور فزاینده‌ای از قصد دولت روسیه برای مداخله در روند انتخابات ایالات متحده آگاه شد. در ماه ژوئیه، جامعه اطلاعاتی ایالات متحده به کاخ سفید گزارش داد که به قضاوت خود در مورد دخالت روسیه در هک علیه کمیته ملی دموکرات اعتماد زیادی دارد (هانسن و همکارانش، ۲۰۲۱).

۴ روش تحقیق

پژوهش حاضر کاربردی و آینده‌نگرانه است و روش تحقیق آن کیفی و از نوع توصیفی-تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات، روش اسنادی و مبتنی بر تفسیر متن مورد استفاده قرار گرفته است. روش‌های اسنادی در زمره روش‌ها یا سنج‌های غیر مزاحم و غیر واکنشی به شمار می‌آید.

۵ نتایج و یافته‌ها

در ادامه در این قسمت به بررسی نتایج و یافته‌های پژوهش در این زمینه پرداخته می‌شود.

سلاح‌ها و اهداف جنگ شناختی: یکی از انواع عملیات روانی ایجاد اخلال در قوه شناخت مردم با استفاده از خطاهای شناختی مغز انسان است. در این نوع عملیات روانی که به آن جنگ شناختی نیز گفته می‌شود، دشمن به دنبال هدف قراردادن قوه شناخت عموم مردم و نخبگان جامعه هدف با تغییر هنجارها، ارزش‌ها، باورها، نگرش‌ها و رفتارها از طریق مدیریت ادراک و برداشت است. در جنگ شناختی، دشمن از چند سلاح اعتماد زدایی، ناامیدسازی جامعه، ناکارآمد نشان دادن حاکمیت، از بین بردن مشروعیت‌های جامعه و زیر سؤال بردن اعتبار نظام و حاکمیت در رأس یک کشور استفاده می‌کند. جنگ شناختی، سبب می‌شود پیش از آن که جنگ اقتصادی ساختار و کارکردهای اقتصاد ملی را به چالش بکشاند، جامعه را در مسیر هموارسازی سناریوی دشمن و آسیب‌رسانی درون‌زا قرار دهد (دیموند و همکارانش، ۲۰۱۹). نتیجه اجرای راهبردهای دشمن در این جنگ آن است که درحالی‌که هنوز تحریم‌های آمریکا بازنگشته بود که بازار داخلی در حوزه‌های مختلف دچار نوسان و نابسامانی شده و یا آنکه کالاهایی با منشأ کاملاً داخلی دچار کمبود یا افزایش افسارگسیخته قیمت شدند (ویتکر و همکارانش، ۲۰۲۲).

تاکتیک‌های جنگ شناختی: یکی از تاکتیک‌های جنگ شناختی، برچسب‌زدن است. بر اساس این تاکتیک، رسانه‌ها، واژه‌های مختلف را به صفات مثبت و منفی تبدیل کرده و آن‌ها را به آحاد یا نهادهای مختلف نسبت می‌دهند. یکی دیگر از تاکتیک‌های جنگ شناختی، شایع پراکنی در جامعه است. مطالب کلی شایعه باید حول محورهای اساسی و مهمی باشد که مخاطب نسبت به آن حساسیت بالایی دارد. یکی دیگر از

تاکتیک‌ها دروغ‌گویی است. این تاکتیک قدیمی که هنوز هم مورد استفاده فراوان است، عمدتاً برای مرعوب کردن و فریب ذهن حریف مورد استفاده قرار می‌گیرد. از تکنیک‌های معروف جنگ شناختی، ترور شخصیت است (باسکو و همکارانش، ۲۰۲۰). در جنگ شناختی برخلاف جنگ سخت، ترور فیزیکی جای خود را به ترور شخصیت داده است. در زمانی که نمی‌توان و یا نباید فردی مورد ترور فیزیکی قرار گیرد با استفاده از نظام رسانه‌ای و انواع تاکتیک‌ها از جمله بزرگ‌نمایی، انسانیت‌زدایی و اهریمن‌سازی، پاره حقیقت‌گویی وی را ترور شخصیت می‌کنند و از این طریق باعث افزایش نفرت عمومی و کاهش محبوبیت وی می‌شوند. یکی دیگر از تکنیک‌ها، استفاده از رعب و ترس بین مردم است. در این تاکتیک از حربه تهدید و ایجاد رعب و وحشت میان نیروهای دشمن، به منظور تضعیف روحیه و سست کردن اراده آنها استفاده می‌شود (ارنکس و همکارانش، ۲۰۲۰).

مکانیزم‌هایی برای مقابله با جنگ‌های شناختی در حوزه سایبرنتیک از نگاه محققان: اقلیت‌های جامعه اغلب به سبب داشتن احساس نابرابری، مستعد مخالفت‌ورزی علیه نظام حاکم هستند و دشمنان فرامنطقه‌ای یکی از میدان‌های فعالیت خود را در کشورهایی که دارای تنوع قومیت‌هاست، قرار می‌دهند. اما زمانی که نظام مستقر با انجام راهبردهای مناسب در مناطق محروم و دور از مرکز و اختصاص بودجه‌های لازم در قالب طرح‌های توسعه همه‌جانبه خصوصاً طرح‌های اشتغال‌زا و به‌کارگیری مدیریت‌های توانمند در این مناطق و با روحیه جهادی و بسیجی مشغول خدمت به مردم شدند، می‌توانند آن احساس را کم کنند یا از میان بردارند. در مقابله با جنگ شناختی نیاستی منفعلانه عملکرد. عاملان تهدید جنگ شناختی از انواع تبلیغات، فنون مجاب‌سازی روش‌های نفوذ اجتماعی و عملیات روانی به منزله روش‌های تغییر نگرش‌ها، باورها و ارزش‌های جامعه هدف استفاده می‌کنند. انجام تبلیغات هوشمندانه، سریع با قدرت منطق و اندیشه و احاطه ذهنی بر مخاطبان جنگ شناختی می‌تواند یکی از روش‌های مقابله باشد (گرین و همکارانش، ۲۰۰۸). مهم‌ترین راه مقابله با عملیات روانی و جنگ شناختی - ادراکی عبارت است از: شفافیت، اطلاع‌رسانی دقیق و بصیرت‌افزایی به جامعه، هرچه فضای جامعه، شفاف‌تر و مردم آگاه‌تر شوند، فرصت برای دروغ‌گویی و جولان دشمن در افکار عمومی و مدیریت آن کاسته می‌شود. یکی دیگر از راه‌های مقابله، ارتقای سواد رسانه‌ای مخاطبان با استفاده از تمام وسایل ارتباط‌جمعی و عبور از شعارزدگی و درک ضرورت فراگیری سواد رسانه‌ای می‌باشد. همچنین نخبگان جامعه اعم از مسئولان و گروه‌های مرجع اجتماعی با هر وسیله و گرایش، تهاجم شناختی دشمن و مخاطرات ناشی از هرگونه رفتار هیجانی مبتنی بر منفعت فردی را برای جامعه تبیین کرده و مراقب باشند که خود نیز در این یازل دشمن بازی نکنند (زو و همکارانش، ۲۰۱۸).

مکانیزم‌هایی برای مقابله با جنگ‌های شناختی در حوزه سایبرنتیک از نگاه مقام معظم رهبری: رهبر انقلاب برای مقابله با جنگ‌های شناختی، بحث تبیین را مطرح کردند. تبیین در لغت‌نامه دهخدا به معنای هویدا شدن؛ پیداشدن و آشکار شدن و نیز هویدا کردن، پیدا کردن، بیان کردن و آشکارا ساختن است. در فلسفه علم تبیین علمی به سه معنا آمده است از نظر برخی تبیین علمی یک پدیده عبارت است از بیان علت و سببیت آن پدیده و رویداد، گروهی دیگر به دلیل و چرایی پدیده‌ها می‌پردازند. یعنی بیان و توضیح

دلیل و هدف از یک امر که عموماً به پدیده‌های انسانی معطوف است؛ یعنی تبیین آن پدیده انسانی، و برخی دیگر به بیان معنا و مفهوم یک پدیده اطلاق تبیین می‌کنند. گروه نخست معتقد است، وقتی موفق به توضیح علمی پدیده‌ای می‌شویم که علت عینی و بیرونی تحقق آن را مشخص کنیم. گروه دوم بر این نظر است که توضیح علمی امر اجتماعی عبارت است از تعیین دلیل معقولی که فاعلان در پی آن بوده‌اند. گروه سوم به دنبال فهم چارچوب‌های معنایی و فرهنگی عمل انسان‌ها هستند و تبیین از نظر آن‌ها چیزی نیست جز کشف معنای افعال جمعی در پرتو فرهنگ خاص فاعلان.

رهبر انقلاب می‌فرمایند ما باید بحث تبیین را نسبت به حقایق انجام بدهیم و خیلی از حقایق باید تبیین شوند. این جمله به معنای این است که هنوز بسیاری از حقایق هستند که تبیین نشده‌اند و یا به‌خوبی این کار انجام نشده است. در مقابل تبیین، حرکت گمراه‌کننده و تحریف‌کننده دشمن وجود دارد که از جوانب مختلف و از صدها طرف به سوی جمهوری اسلامی ایران سرازیر شده و می‌خواهد افکار مردم را مورد اثرپذیری سم‌آلود قرار دهد. از این جهت، یکی از موضوعات خوبی که رهبر انقلاب ذکر می‌کنند این است که افکار عمومی را به سمت راه درست و منطقی و راهی که در آن عقلانیت انقلابی هست، هدایت کنیم. جهاد تبیین، خنثی‌کننده توطئه دشمن است. با جهاد تبیین می‌توان حرکات صحیح را منتشر کرد و به سؤالات پاسخ داد. همچنین با جهاد تبیین می‌توان ابهام‌آفرینی‌های موجود در فضای سایبری را به‌نوعی مورد خدشه قرار داد و با آن مقابله کرد. جهاد تبیین، مقوله و شاکله مهم از قدرت نرم است که البته لوازم بسیار جدی دارد. مهم‌ترین لوازم قدرت جنگ‌های شناختی در قالب جهاد تبیین، سخن متین، عقلانیت کامل، بصیرت و استدلال است؛ اما آنچه باید به آن توجه کرد و رهبر معظم انقلاب آن را مورد توجه قرار دادند این است که باید به معنای واقعی کلمه جهاد را در «جهاد تبیین» به کار برد. در جهاد تبیین، اخلاق‌مداری از جمله موضوعات مهمی است که رهبر انقلاب بر آن تأکید دارند. در واقع، اخلاق‌مداری دعوت به رسیدگی به عمل و رفتار، دعوت بر اساس انصاف، صداقت و به‌نوعی دل‌سوزی و دعوت بر اساس پرهیز از حرص و امل و سخن‌چینی است. باید از شیوه‌های اخلاقی در جهاد تبیین پیروی کرد و از روش‌های دشنام، تهمت، فریب و دروغ‌عه‌ای در فضای مجازی، مطبوعات، رسانه‌ها و مقالات که افکار عمومی را ملتهب می‌کنند، اجتناب کرد. رهبر انقلاب می‌فرمایند: جهاد تبیین باید مبتنی بر سخن متین، مبتنی بر زینت عاطفه و عواطف انسانی و مبتنی بر نگاه و رویکرد اخلاقی باشد. نکته بسیار مهمی که ایشان ذکر می‌کنند این است که همه ما در فضای جهاد تبیین سهم و مسئولیتی داریم و همه باید در این مسیر و میدان جدی حرکت کنیم. از این بابت، جهاد تبیین در قالب جنگ‌های شناختی می‌تواند موضوع اساسی و جدی مطرح شود، به شرطی که از لوازم و منابع آن استفاده جدی شود. بصیرت در جهاد تبیین نیز بسیار مهم است. بصیرت، یعنی ظلم‌ستیزی، دشمن‌شناسی، هوشیاری و جریان‌شناسی؛ لذا باید تصمیم‌گیری‌ها بر اساس خرد باشد. در جهاد تبیین تصمیم‌گیری‌های اقناعی مورد توجه قرار می‌گیرد. تجزیه و تحلیل محیطی هم بسیار مهم است. فرابخشی و منطقه‌ای بودن و سرعت در تصمیم‌گیری از موضوعات بسیار مهمی هستند که در جهاد تبیین می‌توان اشاره کرد. یکی از موضوعات بسیار مهم دیگری که در بحث جهاد تبیین می‌توان به آن توجه کرد ارتباطات مؤثر با مردم است. در جهاد تبیین باید در درون مردم بود؛ یعنی مشارکت و مشاهده میدانی داشت، از بدزبانی به مردم و مردم‌گریزی پرهیز کرد. باید روحیه خدمتگزاری و کار جهادی را در جهاد تبیین مورد توجه ویژه قرار داد. از نکات مهم دیگر در جهاد تبیین، انقلابی‌گری است.

انقلابی‌گری، یعنی اتکا بر عزم ملی برای محرومیت‌زدایی، توجه به ریزش‌ها و رویش‌های انقلاب، توجه به اصل بسیار مهم اعتقاد به نظام و وفاداری به ارزش‌های انقلابی، اعتقاد به استقلال و لزوم خودکفایی و ولایت محوری و آرمان‌خواهی که می‌تواند در فضای جهاد خودش را نشان دهد. از این جهت، می‌توان انقلابی‌گری را به‌عنوان یکی از موضوعات جدی در فرایند خرد، تصمیم‌گیری انقلابی و اخلاقی و عمل کردن در جهاد تبیین یک شاکله اصلی مطرح کرد.

مخاطب ویژه جهاد تبیین بر اساس فرمایشات مقام معظم رهبری جوانان هستند؛ زیرا آنها نسبت به گذشته آگاهی، اطلاعات و دانش لازم را نداشته و قرار است جوانان در آینده برای پاسداری از انقلاب اسلامی شمشیر بزنند، بنابراین لازم است اقدامات سایبری و رسانه‌ای و تبیینی را برای بیانیه گام دوم انجام داد، محتوای بیانیه گام دوم به طور عمده گزاره‌های خبری است که به نظر می‌رسد بسته‌ای تبیینی از گذشته، حال و آینده انقلاب اسلامی در آن ترسیم شده است. در اوج تهاجم‌ها و فشارهای اقتصادی و رسانه‌ای سال ۹۷ و ادعاهایی که معتقد بودند جمهوری اسلامی ۴۰ سالگی خود را نخواهد دید و در فضای شدید سیاه‌نمایی، فضای اقتصادی در آن سال و عملیات روانی پیرامون آن قرار داشتیم که سهم فشارهای اقتصادی اگر کمتر از فشارهای روانی و اجتماعی در بازه زمانی سال‌های ۹۷ و ۹۸ نباشد، قطعاً هم وزن آن خواهد بود که بر افکار عمومی در کشور وارد شد و هم زمانی آن با ۴۰ سالگی انقلاب اسلامی بود. مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم در مورد جنگ شناختی اشاره می‌کند، اینکه تمام اتفاقات نسبت به گذشته، حال، آینده، تحریف‌ها و سیاه‌نمایی رخ می‌دهد تا مردم راه‌حل مشکلات و رشد آن را در بوسه بر پنجه‌گرگ ببینید؛ آحاد مردم به‌ویژه فعالان رسانه‌ای مخاطب فرمایشات مقام معظم رهبری هستند و سواد و تاکتیک‌های رسانه‌ای باید ارتقا یابد تا بتوان با بینش و دانش کافی وارد جنگ شد و از پس این کارزار برآمد و دچار آسیب نشد. جهاد تبیین که تمام اقشار مردم در جایگاه‌های خود مخاطب آن هستند، مقدمه‌ای دارد و بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، راهبردها و سواد رسانه‌ای به‌عنوان آموزش‌های پیش از اعزام است که افراد باید آن را فراگرفته و وارد جهاد تبیین شوند. وظیفه خود رسانه و فعالان رسانه‌ای برای مشارکت در جهاد تبیین و تعریف عرصه‌هایی که آحاد جامعه می‌تواند به این موضوع ورود کند، دو بخش مهم است که باید به آن پرداخته شود و به‌عنوان رسانه و فعال رسانه‌ای آموزش آحاد مردم برای حضور در عرصه جهاد تبیین و نقش‌آفرینی مؤثر در فضای سایبرنتیک را باید در برنامه‌ها داشته باشیم، همچنین گلوگاه‌هایی از جمله مقابله با دشمن، جنگ علیه افکار عمومی و ادراک مردم که نیاز به تبیین دارد نیز باید بر اساس گام دوم مشخص شود و هر رسانه متناسب با کارکرد خود به این موضوع ورود کند.

۶ نتیجه‌گیری و کارهای آینده

هدف اصلی و اولیه جنگ شناختی، تسلط بر تفکر و رفتار جمعیت هدف است. برای رسیدن به این مهم، باید اطلاعاتی را که جمعیت هدف دریافت می‌کند، ماهرانه کنترل و دست‌کاری شود. در وجود انسان، مغز نقش داده‌پردازی را برعهده دارد پس باید گفت از آنجایی که مغز نه دیوار آتش دارد و نه سیستم محافظت از ویروس تا آن را در مقابل شیوه‌های فریب یا امواج الکترومغناطیس مصنوعی بدارد، هدف بسیار ارزشمندی

محسوب می‌شود. در نتیجه فکر یک سرباز در میدان جنگ یا یک رهبر استراتژیک به صورت بالقوه بی‌دفاع‌ترین و باصرفه‌ترین هدف در عملیات روانی برای ارسال اطلاعات پردازش شده، به حساب می‌آید. آگاهی از روش‌ها و شیوه‌های عملیات روانی به افزایش آمادگی افراد منجر خواهد شد، به نحوی که افراد بتوانند با کسب دانش و مهارت‌های لازم در صحنه عملیات روانی مقهور عملیات روانی دشمن نشده، ابتکار عمل را به دست بگیرند و دشمن را وادار به عکس‌العمل نمایند. جهاد تبیین صرف بیان و گفتگو بین دو طرف جنگ و یا نیروهای خودی نیست. باید بر اساس جنگ ترکیبی که وجود دارد پاسخ متناسب را داد. به عنوان مثال در غائله پاییز ۱۴۰۱، دشمن با استفاده از فضای سایبرنتیک سعی در تغییر ذهنیت کاربران، دامن زدن به اغتشاشات و به تبع تخریب اموال عمومی در سطح جامعه داشت. حال در پاسخ به این برنامه که فقط یکی از حربه‌های دشمن در کنار دیپلماسی اقتصادی غرب حول مرزهای ایران، جنگ اوکراین و تأثیر آن در نظم نوین جهانی، حرکت گروه‌های تجزیه‌طلب در استان‌ها و نزدیک مرزهای ایران، اعتراض ناآگاهانه به اصل حجاب و سرلوحه قرارداد شعار آزادی بدون فهم معنای آن چه در اسلام و چه در غرب، شناخت برتری غرب در مسائل فنی و سکویهای مجازی و سوءاستفاده از آن‌ها و دیگر مسائل مطرح امروز جهان است، اگر تنها سیاست جمهوری اسلامی فیلترکردن این شبکه‌ها بدون پیش‌زمینه‌های آگاهی‌بخش و مدنظر قراردادن دیگر ابعاد جنگ ترکیبی و تأثیر فیلترینگ در آن‌ها باشد قطعاً جهاد کبیر رخ نداده و ضررهای بیشتری را متأثر خواهیم شد. در نتیجه برای مقابله با جنگ شناختی نیازمند به استفاده از راهبردهای ویژه در مورد اقوام و اقلیت‌ها، شفافیت، اطلاع‌رسانی دقیق و بصیرت‌افزایی به جامعه، ارتقای سواد رسانه‌ای مخاطبان با استفاده از تمام وسایل ارتباط جمعی، ایجاد راه‌های مشروع برای ارضای نیازهای مردم، افزایش محصولات فرهنگی تأثیرگذار بر جامعه و جوانان می‌باشد. به عنوان کارهای آینده می‌توان به بررسی جنگ شناختی و راهکارهای مقابله با آن در صنعت فیلم‌سازی و انیمیشن پرداخت.

مراجع

- [۱] چیستان، ذبیح الله، پور اسد، یعقوب، چیستان، حسین، بغدادی، حمیده (۱۳۹۵). بررسی آسیب‌ها و ارائه راه‌کارهای جنگ شناختی و ادراکی در فضای سایبری، نخستین کنفرانس ملی تحقیقات بین‌رشته‌ای در مهندسی کامپیوتر، برق، مکانیک و مکاترونیک.
- [۲] قیامی، سید برات، سجادی اصیل، وحید، مصدق، مسعود (۱۳۹۹). معماری سازمانی جنگ شناختی در ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۳(۷)، صص ۱۳۳-۱۵۲.
- [۳] عراقی، عبدالله، بیدگلی، محمد، رجبی ده برزوئی، اصغر (۱۴۰۱). بررسی واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب‌آوری مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های قرآن، ۸(۲)، صص ۱۴۱-۱۶۰.
- [۴] گری، کریس هیبلز (۱۳۸۱). جنگ پست مدرن، سیاست نوین درگیری، مترجم، احمدرضا تقاء، انتشارات دانشکده فرماندهی و ستاد، معاونت و تحقیق و پژوهش.
- [۵] محبوب، حسن، شکوری، سعید (۱۴۰۱). بررسی جنگ شناختی مدرن: از شناخت در رزم تا عرصه جنگ شناختی، ۱۲(۲)، صص ۱۵۶-۱۸۰.
- [6] Pocheptsov, G. (2018). Cognitive attacks in Russian hybrid warfare. Information Security, 41, 37-43.

- [7] dit Avocat, A. B. (2021). Cognitive Warfare: The Battlefield of Tomorrow?. *New Technologies, Future Conflicts, and Arms Control*, pp. 60-64.
- [8] Whiteaker, J., Valkonen, S. (2022). Cognitive Warfare: Complexity and simplicity.
- [9] Calvillo, D. P., Smelter, T. J. (2020). An initial accuracy focus reduces the effect of prior exposure on perceived accuracy of news headlines. *Cognitive research: principles and implications*, 5(1), pp. 1-11.
- [10] Burke, E. J., Gunness, K. A., Cooper, C. A., Cozad, M. R. (2020). People's Liberation Army operational concepts (p. 32). Santa Monica, CA: RAND.
- [11] Hung, T. C., Hung, T. W. (2022). How China's Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan's Anti-Disinformation Wars. *Journal of Global Security Studies*, 7(4).
- [12] Hammes, L. T. X. (1994). The evolution of war: The fourth generation. *Marine Corps Gazette*.
- [13] Robinson, M., Jones, K., Janicke, H. (2015). Cyber warfare: Issues and challenges. *Computers security*, 49, pp. 70-94.
- [14] Whyte, C., Thrall, A. T., Mazanec, B. M. (Eds.). (2020). *Information warfare in the age of cyber conflict*. Routledge.
- [15] Wohlforth, W. C., & Zubok, V. M. (2017). An abiding antagonism: realism, idealism and the mirage of western-Russian partnership after the Cold War. *International Politics*, 54, pp. 405-419.
- [16] Lewis, J. A. (2018). Cognitive effect and state conflict in cyberspace. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*.
- [17] Diamond, L., & Schell, O. (Eds.). (2019). *China's influence and American interests: Promoting constructive vigilance*. Hoover Press.
- [18] Beskow, D. M., & Carley, K. M. (2020). Characterization and comparison of Russian and Chinese disinformation campaigns. *Disinformation, misinformation, and fake news in social media: emerging research challenges and opportunities*, pp. 63-81.
- [19] Orinx, K., & de Swielande, T. S. (2022). *China and Cognitive Warfare: Why Is the West Losing?*.
- [20] Splidsboel Hansen, F. (2021). When Russia wages war in the cognitive domain. *The Journal of Slavic Military Studies*, 34(2), pp. 181-201.
- [21] Scales Jr, R. H. (2000). Adaptive enemies: Achieving victory by avoiding defeat. *Joint Force Quarterly*, 23, pp. 7-14.
- [22] Green, S. A. (2008). *Cognitive warfare. The Augean Stables*.
- [23] Zhou, H. (2020). An introduction of cognitive electronic warfare system. In *Communications, Signal Processing, and Systems: Proceedings of the 2018 CSPS Volume III: Systems 7th* (pp. 1202-1210). Springer Singapore.

